

Hagyomány és tisztelet

Magyar muzsikások oxfordi és londoni tanulmányúton

A fenti címmel hangzott el műsor a Magyar Rádió Kossuth adóján 1998. november 12-én 23.05-kor, majd ismétlésként a Bartók adón 1999. január 13-án 18.05-kor. Az 53 perces stúdióbeszélgetés (amelynek szerkesztő-műsorvezetője voltam) szövegét igyekeztem a lehető legpontosabban lejegyezni, de természetesen némely ponton a spontán élő beszédet át kellett alakítanom az írott szöveg követelményei szerint. Bár a rádióműsor sajátos műfaj, és írásban visszaadhatatlan a résztvevők hangja, lelkesedése, szenvedélyessége, egyéni stílusa, bízom benne, hogy az elhangzott értékes gondolatok írott formában még több érdeklődőhöz jutnak el, és így Dobszay László nagyszerű kezdeményezése — hogy magyar zenei szakembereket vitt tanulmányútra Angliába — még több hasznot nyújt a hazai zeneélet számára. A műsorban összesen tíz zenei részlet is elhangzott; valamennyit az általunk is tanulmányozott oxfordi kórusok — a Magdalen College, a New College és a Christ Church Katedrális kórusainak — CD-lemezeiről válogattam.

Műsorvezető: Hat nap nem hosszú idő. De ha olyan program tölti ki, mint amelyet 1998. tavaszán a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke, Dobszay László szervezett nekünk, akár egy életre meghatározó lehet. Száztizenhárman utazhattunk Angliába, hogy tanulmányozzuk az oxfordi kollégiumi kápolnák és a londoni katedrálisok kórusainak munkáját. Részt vehettünk anglikán és katolikus szertartásokon, kóruspróbákon és szakmai beszélgetéseken.

Néhány hónappal később meghívtam a rádió stúdiójába Dobszay Lászlót és a résztvevők közül még tíz különböző vallású és szakterületű muzsikust. A velük folytatott beszélgetésből készült a most elhangzó műsor, amellyel nem az a célunk, hogy élménybeszámolót, vagy valamiféle dokumentációt nyújtsunk, hanem az, hogy a tanulságok, a „hogyan tovább” megfogalmazásával megosszunk a hallgatókkal egy olyan tapasztalatot, amelyet életünk egyik ajándékának tekinthetünk.

A világ egyik szellemi központjában, Oxfordban a Magdalen College, a New College, és a székesegyház szerepét is betöltő Christ Church látott minket vendégül. Mindháromban tradicionális kórus működik, amely általában 16 fiúszopránból és 12 fiatal férfienekesből áll. A college szó sokkal többet jelent, mint a magyarban használatos kollégium, hiszen ez utóbbi pusztán egy diákszállás, a college viszont a nevelés fontos színtere, a diákok és tanárok igazi közössége. Valamennyi college kápolnát tart fent, és ezekben mindennap zenés istentisztelet van.

Visszaemlékezve az első benyomásokra szinte mindenki az istentiszteletek átszellemlétségéről és tökéletes kidolgozottságáról beszélt.

Bubnó Tamás, a Budapesti Énekesiskola karvezető tanára, a miskolci apostoli görögkatolikus exarchátus liturgikus bizottságának tagja:

Bármelyik helyet idézhetném, ahol jártunk, mindenütt azt érezte az ember, hogy ők valóban tudatosan, elmélyülten, megtervezetten, megfelelő méltósággal és a liturgiának kijáró tisztelettel végezték a szertartást, és a szertartá-

son való éneklést. Nekem ez volt a legfontosabb tapasztalatom úgy az anglikán, mint a katolikus részen, hogy itt ezt az ősi tradíciót, ezt a hallatlanul gazdag, egyedülálló hagyományt a megfelelő súllyal ápolják.

Kamp Salamon, a Magyarországi Evangélikus Egyház országos zeneigazgatója, a Deák téri evangélikus templom Lutheránia Énekarának és Zenekarának karnagya:

Számomra is az volt a legfontosabb, hogy az állandóságot és a maradandóságot élőben, kézzelfoghatóan lehetett tapasztalni. Soha nem szakadt meg az a kapcsolat, amely az ember és az Isten között létezik. Ezáltal hallatlan finomságok születtek meg, amelyeket Pilinszky lírájának finomságához, hamvasságához tudok hasonlítani. Ebbe az erőterbe illeszkedett bele természetes módon a gyerekek éneklése és az összes liturgikus cselekmény. A mi vidékünk-ről ez a gazdagság, ha nem is tűnt el örökre, de mintha az angyalok odébb költöztek volna.

Tőkés Mária Tünde, a Szent István Király Zeneművészeti Szakközépiskola igazgatóhelyettese, szolfézs- zeneelmélet tanár, a felső-krisztinavárosi plébánia kórusvezetője:

Bennem leginkább a gyerekek felelősségtudata ragadt meg. Ennek a gyakorlati része az, hogy pontosan, felkészülten jelentek meg a próbán, hogy közben meg se pisszentek, hanem teljesen felnőttként vettek részt a munkában. Egyfolytában azon töröm a fejem, hogy hogyan tudnám ezt a fajta hozzáállást a gyerekekből előcsalogatni.

Kamp Salamon: Én erre gondoltam, amikor az előbb erőterről beszéltem. Nem öncélúság ez, azt gondolom, hanem talán még a barokkból visszamaradt szemléletmód, amely nem a földi tükörben szemléli magát, hanem az égi tükröt tartja szem előtt. Lényegében jelentéktelen az, amit a többi ember számára cselekszem, egyetlen mérték van: az Isten mértékegysége, és eszerint kell igyekeznünk a tökéletes elérésére. Ebbe az erőterbe bekerülve senki sem tud másként viselkedni — a legkisebttől a legnagyobbig.

Műsorvezető: Az oxfordi kápolnák belső kialakítása eltér a nálunk szokásostól. A teret szinte teljesen az egymással szemben, két csoportban elhelyezett, gyönyörű faragásokkal díszített kóruspadok, azaz stallumok foglalják el. Ebbe a belső térbe csak az a civil léphet be, aki elejétől végéig, teljes intenzitással vesz részt az istentiszteleten. Aki csak kívülről szeretné szemlélni az eseményeket, az az előtérben foglalhat helyet. Valamennyi kápolnában ór vigyáz a szertartás zavartalanságára. Ugyanezt tapasztaltuk Londonban is, ahol az anglikán Westminster Apátságot, a katolikus Westminster Katedrális és a szintén katolikus Brompton Oratory-t látogattuk meg.

Pour László orgonaépítő mester:

Londonban, akár az Abbey-ben, akár a St. Paul-katedrálisban, vagy bárhol másutt részt vettünk istentiszteleten, mindenütt olyan bensőség áradt az istentiszteletből és az egész liturgikus történelemből, hogy senki sem gondolt arra, hogy egy nevezetes idegenforgalmi helyen vagyunk. A turisták, akiket rendezetten hátul tudnak tartani, tisztelettel és csenddel adóznak azoknak, akik az istentiszteleten részt akarnak venni.

Dobszay László zenetörténész, a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének tudományos főmunkatársa:

Az emberek eldönthetik azt, hogy az istentiszteleten intenzíven, elejétől a végéig részt akarnak-e venni, vagy pedig csak bekukkantanak, csak belátogatók. Akik részt akarnak venni, azok a kórusban kapnak helyet. A civil emberek is ott ülnek a kórus mögött vagy mellett a következő padsorban, de akkor, amikor oda belépnek, ígéretet tesznek arra, hogy komolyan részt fognak ebben venni. Kikeresik a könyvben az aznapra vonatkozó részt, amit az énekesek énekelnek, azt velük mondják, amikor pedig népénekre kerül a sor, nagy hangon bekapcsolódnak az éneklésbe. Tehát nehogy valaki azt higgye, hogy az ottani gyakorlat kirekeszti az embereket. Kirekeszti a turistákat, akiket nem engednek oda a szentély közelébe. Kint áll egy frakkba öltözött idős úr, és „elkergeti” — pontosabban szólva leülteti őket, de kint, az előtérben. Ha viszont az érkező be akar lépni a belső térbe, akkor a legnagyobb előzékenységgel, egyéni, szeretetteljes gondoskodással a helyére vezeti, és a kezébe adja a könyveket.

Pour László: Gyakorlatilag a teljes programot —ebben zárójelben még azt is odaírták, hogy mikor kell letérdelni, felállni, áldozáshoz [úrvacsorához] vonulni— a hívek kezébe adják hétről hétre, napról napra. Rendkívül fontos, hogy egy istentisztelet ilyen pontossággal meg legyen szervezve. Nagyon sok helyen tapasztalunk Magyarországon olyan pongyola rendezetlenséget, hogy ha a vetítő kint is van, hogy a hívek énekeljenek, néha az első versszak helyett a másodikat tesz be, máskor a záróéneket, és menet közben lapoznak vissza. Tehát az istentiszteletet sok minden zavarja, ami gondos odafigyeléssel elkerülhető lenne.

Tőkés Mária Tiünde: Nekem nagyon tetszett az a gondosság, amivel készültek. Láttuk, ahogyan a templomszolga egyesével gyűjtögetta a gyertyákat, láttuk, milyen precízen kidolgozottak a mozgások. Még mosolyogtunk is rajta, hogy a hatéves ministráns mindig kilencven fokban fordul... Nálunk viszont, úgy érzem —igaz, nem mindenütt—, egyre inkább a könnyítés, a lazulás jellemző, mondván, nem kell olyan nagy cécot csinálni az egészből, csak egyszerűen, merthogy az emberekben visszatetszést kelt, ha túlságosan ünnepélyes egy szentmise...

Varga László orgonista, a miskolci Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola orgona- és egyházzene tanára, a Tetemvári Deszkatemplom kántora:

Úgy tűnik, mintha nálunk az emberek a lelki fegyelmet valami ragályos betegségnek tartanák. Engem az fogott meg legjobban, hogy a Westminster Abbey-ben a pap mindig egy jellegzetes íves mozdulattal emelte fel a kezét az imádsághoz. Annak is megvan a módja, hogy hogyan imádkozzunk.

Dobszay László: Ennek van egy lelki vonatkozása is, egy teljesen hamis spiritualizmus, amely ellentétet lát a belső és a külső, azaz technikai, materiális dolgok között. Mintha csak az lenne a fontos, ami a lélekben történik, ami pedig kint, az másodlagos. Szeretném én látni azt az anyukát, aki azt mondja, hogy nagyon szereti a gyereket, de nem figyel oda akkor, amikor az ebédet főzi neki, vagy amikor szoptatja, vagy beledugja azt a rendkívül szeretett gyereket a 45 fokos vízbe. Az, hogy az anyuka gondosan elkészíti a megfelelő hőfokú fürdővizet, az az ő szeretete a gyereke iránt. Ezt a kettőt nem lehet elválasztani egymástól. Tehát a liturgia „technikája”, hogy a vetítő hogyan

működik, hogy a nyomtatást megcsinálják-e stb., az maga a bensőség, az maga a spiritualitás elengedhetetlen megnyilvánulása. Úgy is mondhatjuk, hogy az is ima. Ha valaki behangolja az orgonát, hogy az ne sértse a hívek fülét, akkor az imádság. Ha valaki tüzet csinál a tömjénező számára, az imádság. Ezek a dolgok tehát nem elválaszthatók.

Műsorvezető: A kórus és vezetőjének imája az éneklés. Papp Anett, aki a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzenei doktorandusképzésén vesz részt, először a kórusvezetők fölényes műismeretét emelte ki:

Minthogy én karvezetést is tanultam, nagyon fontos volt számomra, hogy az ottani karvezetők mind nagyon fölkészülten álltak a kórus elé. Fejből tudták a darabot, és sohasem bakiztak. Nem lehet odaállni egy kórus elé, és valahogy elvezényelgetni, bízva abban, hogy majd a kórustól esetleg kapok ötleteket a megvalósításhoz. Tudni kell, nagyon tudni kell a darabot, nem egyet-kettőt, hanem napról napra négyet-ötöt.

Műsorvezető: De vajon mi alapján választják ki a kórusban éneklő gyerekeket? A karnagyok elmondták, hogy a 6–7 éves jelentkezőknek nem a zenei képességeit, hanem az intelligenciáját vizsgálják. És ha valaki egyszer felvételt nyert a kórusba, az ott is marad egészen a mutálásig.

Papp Anett: Engem nem a választás módja hökkentett meg, mert az mindenkinek a magánügye. Engem az hökkentett meg, hogy a kiválasztás egyszer és mindenkorra történik. 15 perc meghallgatás után az a gyerek végigviszi a tisztet. A karnagnak 15 perc alatt el kell döntenie, hogy azzal a gyerekekkel foglalkozni fog az elkövetkezendő években, és rá kell építenie. Mekkora tapasztalat, mekkora rálátás kell ehhez! A karnagy tudja, hogy kiben bízhat meg, és az egész karnagyi sikerét ráhelyezi arra a hat éves kisgyerekekre...

Tőkés Mária Tünde: Az egyik college-ban megkérdeztük a kórusvezetőt, hogy mindig ilyen jók-e a gyerekek. Azt mondta, hogy bizony nekik is vannak nehéz periódusaik, s ilyenkor átsegítik őket a kamaszkor nehézségein. Akkor arra gondoltam, hogy lám-lám, ilyen erősek a keretek, ilyen jól be vannak rendezkedve, hogy még a kamaszkor viharai is beleférnek.

Műsorvezető: Karnagy és kórlista között valóban teljes a bizalom. Ha például valaki hibázik a próbán, felteszi a kezét. A karvezető ezt éppen csak nyugtázza. Tudja, hogy ha a gyerek felismerte a hibáját, ki is fogja javítani. A szemlélő pedig már-már kételkedik abban, hogy igazi gyerekeket lát.

Hoppál Péter karnagy, a pécsi Református Gimnázium tanára:

Ők is hús-vér gyermekek! Amikor kijöttünk a Magdalen Evensongjáról este, az egyik gyerek a kis kalapjával dobálózott, a másik fejbe püfölte a mellette lévő... Gyerek, ugyanolyan gyerek, de amikor ott van „élesben”, akkor tudja, hogy mi a dolga.

Bubnó Tamás: Az angol gyerekek mindennapjai körülbelül ugyanolyanok, mint a mieinké. Egy átlagos angol gyerek megfelel egy átlagos magyar gyerek viselkedésének és elvárásainak is, bár természetesen a lehetőségei nagyobbak. Vendégül láttuk a Magdalen College kórusát, a gyerekeket a szüleikkel együtt. Én otthon, a fürdőszobába menés előtt, a koncert másnapján reggel is

láttam a gyerekeket. Ezek tehát ugyanolyan gyerekek, mint a mieink, egy „aprócska” kivétellel: végig tudják, hogy ők ennek a college-kórusnak a tagjai. Teljesen tisztában vannak azzal, hogy ők azért vannak itt, sőt, általában véve még egy ideig (míg angol tanár, filozófus, mérnök vagy bankár lesz belőlük) azért vannak, hogy eljőjenek, szépen elénekeljék azt a nemes anyagot, ami ebbe az egészbe belevitte őket. És ez a második dolog, amit szeretnék kiemelni: természetesen főként a tanári és a liturgiai példák fontosak, de talán mégiscsak az a leglényegesebb, ami nap mint nap megjelenik előttük, és ami-be (zenei értelemben) csecsszópor korban kerülnek bele. Ez az anyag magával ragadja, és nem is ereszti el őket.

Kamp Salamon: Rendkívül értékes anyagokkal találkozunk, és az ideálból nem engednek. Az egyik együttesnél ez a ideál a gyönyörű férfikari hangzás, egy másiknál a rendkívüli, professzionális kidolgozottság, és így tovább. Ez az anyag teszi nemessé az ottani gyakorlatot. Azt gondolom, hogy a magyar énekkari kultúrában nagyon kevés olyan együttes van, amelyik igazán értékes anyaggal áll elő. Jószerivel a magyar énekkarok 90 százaléka szedett-vedett műsорт énekel. És ezáltal az az érték, az az erő, ami egy Victoria-, egy Palestrina, egy Morales-műben rejlik, sem tud hatni, működni. A kórusgyakorlat így pusztán egy éneklési kedv kiszolgálását teszi lehetővé, nem pedig azt, hogy egy ideálhoz ragaszkodjunk egész életünk során.

Műsorvezető: Szilárd identitástudat és nemes énekelnivaló. Bizonyára mindkettő a megfajtott titokhoz tartozik. De vajon valóban csak a legnagyobb géniuszok műveit éneklék ezek a kórusok?

Dobszay László: Tulajdonképpen nem lehet azt mondani, hogy az általunk halott művek maradéktalanul nagy értékűek lettek volna. Volt viszont kohéziójuk, stílusegységük. Stílusegységen nem barokk vagy más stílust értek, hanem azt, hogy mit, milyen attitűdöt céloztak meg ezek a művek. Kedvelem ebben az angol usuális, mindennapi zenében, hogy nem giccses, nem hőzöngő. Nálunk néha elmegy a dolog óriási diadalordítások és elérzékenyülés felé. Az angol mindennapi egyházi zenére viszont egyfajta egészséges érzelmi szárazság jellemző, így aztán rengeteget lehet belőle „fogyasztani” ártalom nélkül.

Vikárius László zenetörténész, a Bartók Archívum munkatársa:

Valóban nemcsak a remekművek szólalnak meg, távolról sem. Egyfajta szolgálati zene van folyamatosan jelen, aminek van egy alapvető minősége. Ez sokszor nem kiugró, de azért bőségesen élnek nagy szerzőkkel is. Majdnem hétköznapi a nagy művek fogyasztása is, de emellett sokszor az angol helyi tradíció képviseli a liturgia zenei kíséretét. Ez valóban ízléses annyira, hogy megfeleljen a feladatának.

Műsorvezető: A reneszánsztól napjainkig terjedő, óriási repertoárra szükség is van, hiszen egy-egy darabra 90 napon belül nem kerülhet sor újra. Miféle csodamódszer kell ahhoz, hogy a szertartás előtti, mindössze egyórás próba elegendőnek bizonyuljon az újabb és újabb darabok megtanulásához? A magyar csoport igencsak megdöbben, amikor kiderült, hogy ezek a magabiztosan blattoló kórusok nem veszik igénybe a szolmizáció adta segítségét. És bár nekünk eszünk ágában sem lenne e hasznos ta-

lálmányt kidobni az ablakon, mégiscsak körül kell nézniünk saját házunk táján egyházzenei és általános zeneoktatás terén egyaránt: vajon jól használjuk-e fel a muzsikára szánt csekély időt?

Tőkés Mária Tünde: Azt gondolom, hogy az egésznek nem a szolmizáció a kulcsa, hanem a zenével való foglalkozás módja. Ha én egy órán keresztül ABC-s névvel énekeltek és hangközök le-föl, az ugyanúgy nem ér semmit, mintha ész nélkül szolmizálunk egész órán. Tehát az a kérdés, hogy hogyan nyúlunk a zenéhez, azt az egy elméleti órát (vagy nevezzük bárminek) mire használom fel, illetve ezeket a technikai eszközöket a zenével összefüggésben tanítom-e meg. Szerintem nálunk az a baj, hogy megfordulnak az arányok. Mondjuk egy másfél órás szolfézs-órából egy óra 20 percet elmélettel foglalkozunk, és az utolsó 10 perc alatt, hogy élményünk is legyen, énekelünk valamit. Nem illeszkedik szervesen az elmélet a zenéléshez. Én teljes mértékben a szolmizáció pártján állok, ha az jó helyen van, főként kisgyerekeknel, általános iskolában. A szolmizáció nagyszerű eszköz, nem szabad szidni.

Dobszay László: Nagyon jó dolog a szolmizáció. Ám nélküle is meg lehet lenni, ha éppen olyanok a körülmények. Nálunk a fő probléma nem a szolmizáció használata, hanem az, hogy a tanárok pedagógiai eszköztára, amellyel a szolmizációt, a kottaolvasást próbálják tanítani, annyi időt visz el, hogy csak nagyon kevés idő marad a zenére. Ezt nem úgy kell elgondolni, hogy „az élményből kell kiindulni”. Egy ideig ez egy jelszó volt a szolfézstanításban. A „megvalósítás” pedig úgy történt, hogy az óra elején volt 5 perc „élmény”, abból levonták a következtetéseket, utána csinálták az etűdöket, a gyakorlatokat tömésen mennyiségben, ám hogy ez ne legyen unalmas, a tanár játékokat talált ki. Csakhogy a játékszabályokat is meg kellett tanulni a gyerekeknek, tehát hogy hogyan kell játszani azt, amin keresztül megtanulják azt az eszközt, amit majd a zenében fognak használni. Vagyis már az áttételek áttételének az áttételénél tartottunk. Ezzel ment el az idő, majd az óra végén visszatértek az „élményhez”, újra elénekelték azt, amit az óra elején. Ez azt jelenti, hogy azon az órán egyetlen népdalstrófát énekeltek! Hát ez semmi. Tehát egyszerűen arról van szó, hogy rengeteg zenei anyagon kell átmenni. Az egyiknél megállunk, és csiszoljuk előadói szempontból, a másiknál megállunk, és kiszedünk belőle egy hangközjelenséget, „ez milyen hangköz?”, és 10 másodperc alatt már tovább is mentünk rajta. Amit csinálunk, az a zenélés legyen! Azt írtam le annak idején, amikor először néztem más tanárok óráit: gyönyörűen ki van suvikkolva a kés és a villa, de semmi hús nincs a tányéron...

Varga László: Nekem is az a tapasztalatom, hogy például egy zenei szakközpiskolában az a probléma, hogy éppen a zenével nem találkoznak, mivel állandóan ezekkel az eszközökkel foglalkoznak. És miután naponta nagyon sok zenei órájuk van, és mindenütt így foglalkoznak a zenével, belekeserednek. Angliában viszont, ahol a kórusénekes gyerekeknek általában nem lesz hivatása a zene, sokkal fesztelenebbül állnak ki, mert tudják, hogy miért énekelnek.

Bán Ildikó, a székesfehérvári Zeneművészeti Szakközépiskola zongoratanára:

Visszatérve ahhoz, hogy szolmizáció nélkül is lehet jól kottát olvasni, ne felejtjük el, hogy ezek a gyerekek naponta legalább két órát énekelnek. Hogyha

tekintetbe vesszük, hogy a mai magyar gyerekek egy hét alatt hány énekórája van, és azon belül mennyit énekel, akkor óriási fölényben vannak az angliai kórista gyerekek. Ott hallhattuk, hogy egy héten hat alkalommal (egy nap szünetet kapnak) énekelnek napi két órát: egy óra az istentisztelet, egy óra előtte a próba délután, (ha még nincs délelőtt is). Ehhez jön az énekórai oktatás, igaz az csak 20 perc, továbbá a hangszeres oktatás. Hangszert oktatni pedig nem lehet úgy, ha nem tudja a növendék a hangokat. Beléjük ivódik a kottaolvasási készség, anélkül, hogy ütnék-csépelnék őket, vagy ragaszkodnának ahhoz, hogy csak egy meghatározott módszerrel lehet ezt megtanulni.

Műsorvezető: Szóval, beléjük ivódik a kottaolvasási készség. De hogyan? Hogyan tanul a nagyobbaktól az a 6–7 éves kisgyerek, aki a kórusba való bekerülésekor még sem művészi módon énekelni, sem kottát olvasni nem tud?

Hoppál Péter: Megfigyelhettük, hogy mit csinálnak a 6–7 évesek, amikor ott állnak a már éneklő 8–9 évesek mellett. Először is mindig nézik a kottát, és magukban éneklük, tátogják a szölamukat. Megismerik a teljes zenei anyag ritmus- és szövegösszefüggéseit, és közben folyamatosan hallják a zenét jobbról-balról. Ha pedig egy-két évig hallják a zenei információkat, akkor az anyagot már a megfelelő módon fogják énekelni, mire ők is megszólalhatnak.

Dobszay László: Emlékszem, valamelyik karnagy mondta is, hogy mindig vegyesen állítja a gyerekeket: egy idősebbet, egy fiatalabbat. Láttuk, hogy az idősebbek néha fölényeskedve, kicsit lekezelően besegítenek a kicsiknek.

Pour László: Amikor elindultam erre az útra, arra gondoltam, hogy ha annak idején Gróf Széchenyi István hozott valamit Londonból, és ez a valami megépülhetett itt Budapesten (ha nem is Londont építette föl, de a Lánchidat igen, vagy például megoldotta hajózás kérdését), akkor néhány apróságot mi is biztosan képesek vagyunk beépíteni a magunk szakterületén, ha egy ennyire más kultúrára épülő társadalomban tapogatózunk az egyházzene, illetve az egyházzenevel kapcsolatos liturgikus területen.

Hoppál Péter: Ilyen apróság például, hogy a gyerekek minden alkalommal állva próbálnak, tehát az énekes pozíciónak legmegfelelőbb módon.

Dobszay László: De ez nem azt jelenti, hogy mentőket kell hívni egy félóra múlva, ugyanis a gyerekek előtt rendkívül kényelmes, könyöklős kottatartók állnak.

Pour László: Emellett mindig van náluk ceruza, és az utasításokat pontosan és azonnal beírják a kottába. Ezek olyan apróságok, amiket szerintem mi is tudnánk itthon korrigálni. Nem nagy formátumú dolgokról van szó, ám ezek a fegyelem miatt alapvetően fontosak.

Bán Ildikó: Ha arra gondolok, hogy a kóruspróbák alatt (tisztelet a kivételnek) kicsoda felfordulás szokott lenni —gyerek- sőt néha felnőttfegyelmelésre gondoldok—, ami nagyon megnehezíti a pedagógus munkáját, ott örömmel tapasztaltam, hogy ilyen gondjuk nincs. De ez valószínűleg megint egy kulturális és tradícióbeli kérdés.

Műsorvezető: Lám, hiába próbáljuk nyakon csípni az egyszerűen átvehető apróságokat, megintcsak visszajutunk a hagyományhoz. De el kell tűnődnünk azon is, hogy

vajon ebben a csodálatos zenei gyakorlatban, amely az imádság egy formája, mekkora a szerepe az istenhitnek?

Dobszay László: Kétségtelen, hogy a hit motiválja azt, hogy ez a gyakorlat létezik, de nem szabad azt gondolni, hogy az a 8 éves gyerek lelki gyakorlatokat végez, mielőtt énekelni kezd, vagy hogy minden fickó, aki a kontratenorban énekel, olyan hitbuzgó. A egész szolgálja a hitet, az egyén számára pedig adott egy keret, amelyhez alkalmazkodni kell. Ha megvan a tisztelet az iránt az érték iránt, amit szolgálunk, akkor akár a civil szférában is megteremthető az a keret, amelybe ugyanígy bele kell, vagy bele lehet nőni. Mozart is lehet „szent”, annyira, hogy egy zeneiskolában, amelynek semmiféle vallási vonatkozása nincs, elvárható vagy kialakítható legyen az odaadásnak ugyanaz a szelleme, mint egy liturgikus közegben. Érzésem szerint három dologban van óriási előnye a liturgikus közegnek. Az első az, hogy a mi iskoláink nem az életnek tanítanak, hanem az iskolának. A gyerek állandóan egy iskolai szituációban, a tanár ellenőrzése alatt él 12 évig. Tehát nincs meg az az ellenőrzés, amit a gyerek számára az jelent, hogy naponta az életbe kerül át az, amit tanul. A második az, hogy nálunk teljesen szétváltak a generációk. Ezt most már kultiválják, hogy van egy gyermek-kultúra, egy kamaszkultúra, egy fiatalkultúra, egy egyetemista kultúra... Ezzel szemben ugyanaz a kulturális ideál fúzi össze a kórusban a felnőttet és a gyereket. Grayston Ives (a Magdalen college kórusának karnagya), a világjáró koncertező művész, és a 7 éves gyerek között —akinek még nem is szabad énekelnie, csak beül az első zsámolyra, hogy hallgassa, hogy a többiek mit csinálnak— ilyen értelemben semmi különbség nincs. Ugyanez a kultúrája a 20 éves egyetemistának is, aki a tenort énekl, az ott szolgáló papnak és az őt segítő asszisztenseknek. Tehát a gyerek azt látja, hogy nem valami gyerekügybe csöppent, nem az ő kedvéért csinálnak itt valamit, hanem valami más kedvéért, és számára megtiszteltetés, hogy ebbe bekerülhet és ebben részt vehet. A harmadik dolog pedig, az, hogy a liturgikus keret egy drámai keretet ad, ami az ember számára megragadó. Ezt onnan tudom, hogy mindig könnyebben tanítottuk a gyerekeket akkor, amikor egy liturgikus játékot kellett megtanítani. Ugyanis annak az egész mozgáskerete (amelybe a zene belehelyezkedett), sokkal többet adott, mint amikor egy koncertszerű föllállásban egyik darabot daráljuk a másik után. Fontos pszichológiai tényező lehet tehát, hogy a gyerek állandóan ebben a drámai szituációban találja magát, ahol ez történik, az történik, most recitálnak, most motetta jön, most próza van, előrejött a pap, hátrament a pap, átvonultak jobbról balra, balra jobbra, és így tovább. Ezek a drámai elemek sokat számítanak.

Műsorvezető: *Ha először belépünk egy college-kápolnába vagy akár egy jellegzetes angliai katedrálisba, ugyancsak elcsodálkozhatunk azon, hogy az épület közepén elhelyezett orgona mennyivel jobban teljesíti feladatát, mintha a templom végébe dugták volna.*

Pour László: Az orgonát a szentélyhez egészen közel helyezik el, így az orgonista közvetlen kontaktusban van a gyerekekkel és a karnaggal, ugyanakkor az orgona másik felén ott vannak a hívek, ott van a nép, amelyet szintén közvetlen közelségből tud kíséni. Ezáltal semmi olyan közvetlenség nincs, ami nálunk a templomhajó végébe állított orgona és az azon játszó orgonista

távolságából adódik. Azóta jártam Párizsban, ahol hasonló szemmel néztem körül. Az ottani nagyorgonákat úgy építették meg, hogy a karzaton senki másnak nincs helye, csak az orgonistának. De van egy másik orgona is lent a szentélyben: a karorgona, ami kifejezetten azt a célt szolgálja, hogy ott helyben kísérelje az éneket, ott helyben vegyen részt a liturgiában. A nagy orgonának négyszer van szerepe az istentisztelet folyamán: a bevezetésnél, a felajánlásnál, a kommúniónél és a kivonulásnál. Tehát gyakorlatilag nincs énekkísérő és liturgikus szerepe, csak közjátékszerűen szólal meg. Ugyanezt meg lehet valósítani itthon is. Ha az énekkar levonul a szentélybe, és közvetlenül kapcsolódik bele a liturgiába, akkor az orgonakíséretet itthon is meg lehet oldani a szentélyben elhelyezett kisebb hangszerrel, amelynek kifejezetten az ének kísérése a feladata. Vannak egyébként szentély-orgonák templomokban, de ezek történelmi (tehát nem ma épült) orgonák. Ma egy új orgonát csak a templom főhajójában, a karzaton tudnak elképzelni.

Műsorvezető: Vajon változik-e ez a szemlélet Magyarországon? Lesz-e karorgona a szentélyben? És elfér-e ott a kórus? Már ha egyáltalán van kórus.

Dobszay László: Pontosan az ellenkező irányban ment el az utolsó harminc évben a fejlődés! Beszűkült a liturgikus tér. Megtartották a régi nagy oltárokat, eléjük építettek egy új szembemiséző oltárt, így semmi hely nem maradt. A kórus elhelyezésére senki sem gondolt, az asszisztenciára senki sem gondolt, hogy az körül tudja fogni, és be tudja járnai az oltárteret, a gyertyákkal és a tömjénnel megtéve a megfelelő processziókat. Nálunk továbbra is az a legnagyobb baj (amit most mondok, az nem az orgonisták ellen szól!), hogy az egyházzene kulcsfigurája az orgonista, ahelyett, hogy a kántor, vagyis (a szó eredeti értelmében) az énekes lenne, akinek a segítségével az orgonista. Ezt a helytelen szemléletet teszi láthatóvá a templom végében, a harmadik emelet magasságában elhelyezett, eldugott orgonista, aki onnan nyomorgatja az éneket, lent pedig a nép egyre kevésbé énekel. Természetesen a maga szempontjából igaza van.

Kamp Salamon: A legtöbb ember úgy gondolja, hogy az orgonának mindig kísérelnie kell a gyülekezeti éneket. Ez egyáltalán nem igaz, nem is volt így. Luther idejében az volt a gyakorlat, hogy a kántor elkezdte az éneket, majd bekapcsolódott a gyülekezet. Az orgonista egyáltalán nem kísérte a gyülekezeti éneket. Az elején és a végén játszott. Hogy csupán arra legyen kárhóztatva, hogy a nép után játsszon bizonyos akkordokat iszonyatosan lassú tempóban, hát erre nem volt példa.

Varga László: Több okból sincs igény a templomban a karorgonára. Először is azért, mert a kórus nem vesz részt az istentiszteleten. A kórusok arra tartják fenn magukat, hogy bizonyos reprezentatív eseményeken szerepeljenek, az istentiszteleten nem énekelnek. Nekünk éppen új templomot és új orgonát kell építeni, és csak a kisebb orgona jöhet szóba még a hátsó karzatra is. Van olyan is, aki egyszerűen csak egy elektromos hangszert kíván. Tehát ezt a kérdést egyrészt az anyagi erők befolyásolják, másrészt az a szemlélet, amely egyáltalán nincs tisztában az egyházzene szerepével.

Dobszay László: Abban az átkozott esetben is, ha nincs kórus —mert én ezt átkozott esetnek nevezem, és ha egy templom nem tud összehozni egy legalább 8–10 tagú kórust, akkor az szégyellje magát—, levinném a kántort a szentélybe, az pedig szerezen egy orgonistát maga helyett, és az kísérije azt, amit a kántor jónak lát. De álljon az oltár vagy a szószék mellett (illetve ahol az adott felekezet szerint állnia kell) egy kántor, aki onnan az éneklést irányítja, kézben tartja. Ez igazi, keresztény hagyományokra visszamenő tiszta helyzet. Olyan keresztény hagyományokra, amelyeket az apostoli időktől kezdve a XVII. századig lehet követni, amikor megromlott ez az egész dolog, és semmit sem javult a XX. században. Ha ez megtörténik, lesz igény a karorgonára, és az orgonagyár strapálni fogja magát, hogy minél olcsóbban képes legyen egy 5–6–10 regiszteres, tehát erre a célra teljesen kielégítő karorgonát produkálni, amelyik szép hangú, nem pedig „pompóz”.

Műsorvezető: A kórustagok természetesen mindig karingben énekelnek a szertartáson. Nálunk a liturgikus öltözet kialakítása sok helyütt még várat magára.

Nováky Andrea, a budapesti evangélikus gimnázium énektanára:

A karorgonák kapcsán a liturgikus térről beszélünk, és arról, hogy milyen jó lenne, ha a kórus lenne az istentisztelet fókuszában. Ehhez kapcsolnám azt az angliai élményt, hogy milyenek a liturgikus öltözékek. Nálunk —én evangélikus vagyok— ez problémát okoz. Énekeltem majdnem másfél évig kantorátusban vesperást. Ott nem a kóruson voltunk, hanem elől, no de miben jelenjünk meg? Civilben az ember nem állhat az oltártérben. Viszont nálunk nincsen erre szolgáló liturgikus öltözék. Jöttek az olyan próbálkozások, hogy húzzunk egyformát, meg jött az iskolásdi, hogy vegyünk fehér blúzt fekete aljjal, épp csak az úttörőnyakkendő hiányzott... Rendkívül nagy jelentőségű a liturgikus öltözetek tárháza. Igenis, az összes (bocsánat a kifejezésért) „maskarásdi” teljes elváltozást okoz. Ha az ember másnak öltözik, akkor lélekben is más lesz. Ha karingben vagy bármiféle liturgikus öltözetben vagyok, akkor én nem én vagyok, hanem az vagyok, aki azt a liturgikus szolgálatot ellátja. A liturgikus öltözék tehát átváltoztat, és benne rögtön helyem van a szertartáson.

Most arról beszélünk, hogy mit tudnánk az Angliában látottakból bevezetni, vagyis, ha élesen akarok fogalmazni, hogy mit tudnánk nagy hirtelen bevezetni valamiből, amit jónak látunk, és aminek az a lényege, hogy régóta változatlan... A kórusba mindig két vagy három új gyerek kerül be, így lényegében olyan lassan változik a gyerek- és a felnőttkórus összetétele, hogy a bekerülőök törvényszerűen igazodni kényszerülnek a hagyományhoz. Azonkívül miért ne tanulnának a gyerekek tiszteletet a művek, a darabok, a liturgia, a felnőttek iránt, amikor azt látják, hogy a felnőttek tisztelik ezt a hagyományt annyira, hogy 3–4–5–6–700 éve fenntartják és ápolják. Itt a tisztelet hagyomány, a hagyomány pedig tisztelet. Tehát éppen az állandóság a kulcs, és miután az állandóságot nem lehet hirtelen bevezetni, azt hiszem, hogy mi sem akkor cselekszünk jól, ha megpróbálunk egy-két jó ötletet itthon injekcióval beadni, hanem akkor, ha megkeressük a saját formáinkat és azokhoz ragaszkodunk viszonylagos állandósággal.

Műsorvezető: Kérdés azonban, hogy az angol egyházi zene folytonossága nem csak látszólagos-e?

Vikárius László: Azt hiszem, itt is inkább egy talányra bukkanunk, semmint egy megoldásra. Tudniillik —amennyire elszórt történeti ismereteim alapján tudom— az angol egyházzene folytonosságát számtalan megrázkódtatás érte. Nemcsak az anglikán egyház kialakulására gondolok, nemcsak a szerzetesrendek és mindenféle egyházi intézmény föloszlatására VIII. Henrik alatt és később, továbbá katolikus restaurációra és egyebekre, hanem úgy tudom, hogy azóta is folytonosan meg kell újulnia ennek a gyakorlatnak. Tehát valami mélyebben lévő sajátságot kell megtalálnunk, semmint ezt a kicsit délibábos folytonosságot.

Varga László: Számomra a Magdalen College-beli beszélgetés volt nagyon tanulságos. Ott a pap elmondta, hogy amit ők csinálnak (tehát, hogy negyed-évre előre megtervezik a műsorukat, hogy a zenemester bejegyzzi a felolvasandó bibliai szövegeket és így tovább), az csak 25 éve van így! Ők is visszanyúltak valamihez, de 25 éve kezdték el, és maguk formálták ki a saját hagyományukat. Amikor láttam, hogy a szertartáson a segédkező miféle, ősi-nek tűnő mozdulatokat tesz a tömjénezővel, ezt egyszerűn úgy jegyeztem meg, hogy „alakított”. A beszélgetés során elhangzott, hogy ők találták ki, ők fejlesztették ki ezeket a mozdulatokat. Hát így lehet táplálkozni a 2000 éves, meg a magyar hagyományokból is.

Dobszay László: De hadd tegyük hozzá, hogy ez a protestáns egyház —mert az anglikanizmus egy protestáns egyház— ezelőtt 60 évvel nyugodtan támaszkodhatott olyan teljesítményekre, mint például egy olyan könyv, amelyiknek a bal oldalán régi ábrázolások mutatták az istentiszteleti jeleneteket, a jobb oldalán pedig fényképek illusztrálták, hogy ez ma hogyan valósítható meg. Tehát itt tudás, tudatosság, hagyomány, újítás, erőfeszítés, kitartás mind együtt vannak. A szó legjobb értelmében vett reformmozgalmak állnak emögött, kiváló személyiségek, akik annak idején egy hanyatlásból újra életre támasztottak dolgokat. Mindebből két dolog következik. Az egyik az, hogy ezt a hagyományt meg kell teremteni, ott ahol nincs. De nem 400 évre kell megteremteni, hanem először csak 4 hónapra, aztán 4 évre, és nem otthagyni, hanem fenntartani és állhatatosan csinálni tovább. Akkor az a dolog abban a körben már működni fog. Azok a gyerekek, aki ebbe bekerülnek, már egy hagyományba kerülnek be, még akkor is, ha az egy rövid hagyomány. A második fok az, hogy ezek a kezdeményezések akkor tudnak az ország számára, az egész kultúránk számára haszonnal járni, ha összeépülnek egy olyan hagyománnyá, ami már több egy ember vagy egy iskola erőfeszítésénél. Nem szabad azt mondani, hogy „óh, boldog ország!”, de azt sem szabad gondolni, hogy „én a magam részéről megpróbálok a magam kis fészkeben mindent megtenni”. Mindkettőben van igazság, de közben tudatosan építeni kellene egy olyan hagyományt is, amelyik már egy „szuperhagyomány” ezekre a kicsi hagyományokra ráépülve. Arra gondolok, hogy például ha szabadságon van a Westminster Abbey kórusa, az a nyaralás a többi kórusnak az országban, hogy elmehetnek egy hétre Londonba, és egy

hétig ők énekelhetnek a Westminster Abbey-ben. Ilyenkor ezek a kórusok pontosan tudják, hogy ott mit kell csinálni. Nyilván kell egy kicsi egyeztetés, de alapvetően ugyanazok a normák vonatkoznak egy vidéki kórusra, mint a Westminster Abbey kórusára. Egyrészt tehát mindenki tegye meg a maga helyén, amit bír, másrészt viszont tessék összefogni. És tessék intézményesíteni azt, ami jó, mert a történelemben ami nincs intézményesítve, az elpusztul, pontosabban természetlenül pusztul el. Tehát csak bizonyos értelemben igaz az, amit egyesek mondanak, hogy az intézmény az élet halála. A lelkesítő karizmatikus indítás talán elvész az intézményesítés során, de az egyéni karizmatikus indítások elhalnak, ha nem tudnak intézményesülni. Tessék összefogni!

Műsorvezető: Néhány évvel ezelőtt Dobszay László már vezetett egy hasonló tanulmányutat Angliába az egyházzene szakos zeneakadémiai növendékek számára. Az akkori tapasztalatoknak köszönhető a Fővárosi Kantorátus létrehozása. Vajon ez az intézmény mennyire váltotta be a hozzá fűzött reményeket?

Dobszay László: Az a társadalmi kontextus, ami ahhoz kell, hogy ez több legyen, mint egy hősies erőfeszítés, nem jön létre, vagy legalábbis egyelőre nem jött létre. Annak az egy kantorátusnak a működésében már érezni lehet, hogy ez a harmadik év, de állandóan drukkolni kell a fennmaradásáért, mert hogy csak semmi többet ne mondjunk, nem lehet egy intézményt, amelyiknek hosszú távon kell működni, arra építeni, hogy hol koldul a következő évre pénzt. Ez nem megy így. Emlékszünk mindnyájan arra a gyerekre, akinek a nyakában ott lógott az érem, amely mutatta, hogy ő a VIII. Henrik által alapított stallumon ül.

Műsorvezető: Hát igen. Irigykedve hallgattuk, hogy a kórusok anyagi háttéréről nagy múltú alapítványok gondoskodnak. De vannak-e, lesznek-e Magyarországon olyanok, akik áldoznak arra, hogy egy-egy templomi kórusénekes helyét akár évszázadokra biztosítsák? Úgy tűnik, ebben is reménykedhetünk.

Dobszay László: Az első ilyen örömhír: Kurtág György egy 1 milliós forintos alapítványt tett, amiből egy Kurtág-stallumot tudunk fenntartani a kantorátusban, és talán még egy gyerekstallum is fut belőle. Ezt nem költjük el, ennek a kamatai biztosítják egy felnőtténekes és egy gyerekénekes helyét. Ha a társadalom, valamennyire az állam —mert Angliában ez nem csak egyházi, hanem társadalmi, állami ügy is egyúttal— és az egyház, amelyet a legkevésbé sem érdekel az, hogy milyen színvonalon folyik nála a zene, és ez az egészben a legkiábrándítóbb --, tehát ha mind a három: a társadalom, az állam és az egyház belátja azt, hogy szükséges számára mindaz, amiről beszéltünk, akkor megint előre lehet lépni az intézményesülés szintjén. Most ott tart a dolog, hogy vannak egyéni erőfeszítések, van a Fővárosi Kantorátus formájában az egyénin már túllépett valami; a jövőben pedig meg kell tenni a következő lépést ahhoz, hogy mindez beépüljön az ország testébe.

Műsorvezető: Beszélgetésünk elején elhangzott, hogy az angyalok mintha elköltöztek volna a mi vidékünkéről. Bizonyára hosszú időbe és sok munkába telik, de higgyünk abban, hogy vissza tudjuk őket csalogatni.

Solymosi Tari Emőke